

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları

Cilt 6/ Sayı 1/ 2024 - Volume 6/ Issue 1/2024

ss-pp: 89 - 94

Balat, G. (2024). Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi -Başlangıcından Günümüze Kadar- [Mustafa İsen, Tuba Durmuş tarafından yayımlanan Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi -Başlangıcından Günümüze Kadar- başlıklı kitabın değerlendirmesi]. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 6(1), 89-94.

Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi -Başlangıcından Günümüze Kadar- Kitap Tanıtımı / Book Review

GÜLÇİN BALAT*

* Dr. / Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, gulcin.balat@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3967-2977

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 22/01/2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 30/01/2024

Kitap Tanıtımı | Book Review

Bu çalışma Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Giriş

Balkan coğrafyası geçmişten günümüze Türklerin meskûn olduğu en önemli coğrafyaların başında gelmektedir. Türk-İslâm kültürüne dair birçok tarihî mirasın mevcut olduğu bölge hakkında gerek ulusal gerekse uluslararası alanlarda farklı disiplinlerden çok sayıda araştırma yapıldı ve yapılmaktadır. Balkanlar hakkında yapılan çalışmaların birçoğu her ne kadar uzun soluklu da olsa bazı açılardan eksik kalmış ve birçok konu etraflıca başlangıcından günümüze aydınlatılamamıştır. Bu türden bir eksiği gidermek hedefiyle yola çıkan Prof. Dr. Mustafa İsen ve Prof. Dr. Tuba Durmuş, 2023 yılında *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi -Başlangıcından Günümüze Kadar-* isimli kitabı Türklükbilimi çalışmaları alanına kazandırmışlardır. Balkan kökenli müelliflerin uzun yıllara dayanan çok sayıda araştırmasının bir toplamı ve hatta zirvesi olarak ifade edilebilecek bu eser öncesinde Mustafa İsen tarafından *Yugoslavya Türk Çocuk Şiirinden Seçmeler (Reyhan İsen ile-1983)*, *Usûlî Divanı (1987)*, *Balkanlarda Türk Kültür Varlığı (1993)*, *Ötelerden Bir Ses-Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler- (1997)*, *Balkanlarda Türk Çocuk Şiiri Antolojisi (2001)*, *Balkanlarda Osmanlı Mirası Gezi Rehberi (Mehmet İbrahimgil ile-2005)*, *Varayım Gideyim Urumeli'ne (2009)*, *Bir Muhacir Köyünün Hikâyesi-Nalköyü (2019)* isimli çalışmalar yayımlanmıştır. Bu çalışmaların *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi-Başlangıcından Günümüze Kadar-* adlı kitabın hazırlayıcıları ve ön adımları olduğunu söylemek mümkündür. Balkanlarda Türklerin ve Müslümanların edebiyat faaliyetlerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp ortaya konulduğu ilk çalışma olma niteliğine sahip bu kitap, 15.yüzyıldan başlayarak Balkanlarda Türk Edebiyatının var oluş seyrini günümüze kadar getirerek okuyuculara ansiklopedik bir bilgi hazinesi sunmaktadır. Balkanlardaki Türk edebiyatının serencâmını tarihî ve kronolojik bir bakış açısıyla ele alan eserde sözlü edebiyat, divân edebiyatı ve çağdaş dönem Türk edebiyatı temsilcilerinin öncelikle biyografik bilgileri yer almaktadır. Eser, Balkan çalışmaları alanında en kapsamlı edebiyat tarihi olarak tarihteki yerini almıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yazarlarının da ön sözde (s.14) belirttiği üzere müellifleri tarafından hazırlanan *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)* projesinin katkısı oldukça fazladır. Mevcut kitaba zengin ve hacimli bir malzeme sunan bu elektronik bilgi hazinesi, çalışmanın alanındaki en kapsamlı eser vasfına erişmesinde oldukça mühim bir rol oynamıştır.

Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi-Başlangıcından Günümüze Kadar- adlı eser, başta *TEİS* verileri olmak üzere mevcut bilimsel kaynakların taranması ve müelliflerinin yoğun çabaları sonucu ortaya konmuş bir çalışmadır. Balkanlardaki Türk dili ve edebiyatına ait birikimin hacminin ve yetkinliğinin sayısal verilerle ortaya konduğu eserde toplamda 1894 şair/yazar ve 128 şehir ele alınmaktadır. Çalışmanın kapsamını tarihî Osmanlı coğrafyası oluşturmakta

olup eserde Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Macaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'da gelişen Türk edebiyatı ve bu edebiyatı meydana getiren şair/yazarlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Eserin şair ve yazar kadrosunu oluşturan temel iki yapı bulunmaktadır. Bunlardan biri Balkanlarda doğan şair ve yazarlar, ikincisi ise 15. yüzyıldan itibaren Balkanlara çeşitli görevlerle gönderilen kadı, müderris, nâib, kâtip, asker ve sancakbeyleridir. Eserin içerik yapısı ülkeler ve şehirler üzerinden kurulmuş olup ilgili bölümlerde ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Edebiyat tarihi çalışmalarının bilinen profili dışında bir yöntem belirleyen müelliflerin bu şekilde bir yapı inşa etmesinin sebepleri arasında mevcut yoğun malzeme ve şairlerin/yazarların yetiştiği tarihî ve kültürel çevrenin belirleyici bir unsur olması muhtemeldir. Bu yaklaşım ile eserde hem şair ve yazarların yaşadığı sosyo-kültürel çevreler tanıtılmış hem de eser Osmanlı şehirlerinin tarihî-kültürel arka planı hakkındaki bilgiler ile harmanlanarak kültür bilimi çalışmalarına kaynaklık edecek bir niteliğe bürünmüştür.

Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi-Başlangıcından Günümüze Kadar- adlı çalışma Türkiye'nin Balkan coğrafyasındaki en önemli kültür kurumlarından biri olan Türkiye Maarif Vakfı Başkanı Prof. Dr. Birol Akgün'ün *Sunuş* yazısı ile başlamakta ve Prof. Dr. Mustafa İsen'in *Önsöz* (s. 9-14) yazısı ile devam etmektedir. Eser hakkındaki genel mahiyetteki bu tanıtıcı yazıların ardından kitabın önemli bir kısmını oluşturan *Giriş-Balkanlar ve Türkler* (s.15-51) bölümü yer almaktadır. Türklerin Balkanlardaki dünü ve bugünü hakkında ayrıntılı bilgilerin yer aldığı mevcut bölüm, *Osmanlı Sonrası Balkanlarda Türkçe* (s.51-53) ve *Günümüzde Balkanlarda Türk Edebiyatı* (s. 53-72) alt başlıklarından oluşmakta olup *Günümüzde Balkanlarda Türk Edebiyatı* alt başlığında Kuzey Makedonya, Kosova, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya hakkında bilgiler verilmektedir. *Giriş* bölümünde Türklerin Balkan coğrafyasındaki varlığının 380 yılında başladığı ve 1352'den sonra başlayan Osmanlı Devleti'nin ilerleyişi ile Balkan ülkelerinin fethinin tamamlanması kronolojik olarak ifade edilmiştir. Balkanlara Osmanlı Türk idaresinde hem askerî hem de diplomatik olarak ne şekilde nüfuz edildiğinin ayrıntılı bir tarihî arka plan ile anlatıldığı bölümde tasavvufun Balkanlardaki etkisine geniş bir şekilde yer verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hâkimiyetinin ilk adımları derviş meşrepli kişilerin bölgeye gidişi ve bölgeyi hem Türk hem de İslâm kültürüne ısındırması ile başlamıştır. Balkanlardaki tasavvuf hem devletin siyasi mahiyetini hem de şair ve yazarların edebî hayatını etkilemiştir. İsen & Durmuş'un ifadesiyle "*Tasavvuf, pek çok Rumelili şairin şiirlerinin derinliklerinde değil yüzeyde, açıkça görülebilen bir konumdadır. Bu şiirler aslında mesajlarla yüklü, bir nevi tebliğ şiirleridir*" (s.24). Tasavvuf, özellikle Osmanlı döneminde Balkanlarda Türkçenin ve Türk edebiyatının teşekkül etmesine katkı sağlamış en önemli unsurdur. Balkanlardaki tekke, dergâh ve

medreseler kültürel yaratımların ortaya çıktığı önemli merkezler hâline dönüşmüştür. Özellikle Balkanlarda en etkili üç tarikatın biri olan Mevlevîlik aracılığıyla Balkanlarda güzel sanatlar alanında yüksek kalitede eserler verilmiş, klâsik Türk mûsikîsinin ve kültürünün önemli temsilcileri yetişmiştir (s. 26-27). Mevlevîlik yanında Balkanlarda en etkili tarikatlar Halvetîlik ve Bektaşîliktir. Balkanlarda Türk edebiyatı tarihi dairesinde yer alan önemli mutasavvıf şairler *Hayalî*, *Hayretî*, *Usûlî*, *Yenişehirli Avnî* ve *Gaibî* gibi isimlerdir. Balkanlarda Türk edebiyatı kapsamında yer alan şair ve yazarların meslekleri edebî hayatlarını da etkilemiştir. Meslekler ve şehirlerin mahiyeti edebî kimliğin inşasını tesis eden en önemli etkenlerdir. Örneğin, Akıncı vasfıyla bilinen ve şehirlerde yetişen şairlerin şiirlerinin mahiyeti de bu yönde gelişmiştir. Vardar Yenicesi, Prizren ve Vidin gibi şehirler bu bilgiyi destekler niteliktedir (s. 31). *Giriş* bölümünde ifade edilen önemli bilgilerden biri de Türk edebiyatını oluşturan şair ve yazar kadrosunun üçte birinin Balkan kökenli olduğudur. Balkanlarda Türk edebiyatını oluşturan üç önemli kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki Anadolu'dan Balkanlara giden müderris, kadı, nâib, kâtip, asker ve sancakbeyi gibi görevlerle bölgeye gelen kişilerdir ve müellif olarak Türk edebiyatının ilk öncüleridir. Malkara, Edirne, Dimetoka, Gümülcine, Serez, Vardar Yenicesi ilk örneklerin görüldüğü bölgelerdir. İkinci kaynak, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda doğmuş kişileri devşirme olarak eğitime alması ve onların Türkçeyi öğrenerek Türkçe edebî eserler kaleme almalarıyla oluşan kaynak ve üçüncüsü ise Balkanlarda doğup büyüyen ve buralardaki şehir merkezlerinde eğitimlerini tamamlayarak Türkçe eserler vermeye başlayan kişilerdir. Özellikle bu kişiler arasında Türk kültürü ekoloji çerçevesinde yer alan Boşnakların ve Arnavutların da Türkçe eserler vermesi önemli bir bilgidir (s. 32-41).

Eserde, Balkan coğrafyasındaki her bir ülkedeki Türk edebiyatı birikimi sayısal verileriyle beraber ayrı ayrı ele alınmıştır. Grafik ve şair-yazarların yetiştikleri/görev yaptıkları şehir haritaları ile somutlaştırılan bilgiler daha anlaşılır ve yorumlanabilir bir hâle getirilmiştir. Eserin yoğun ve dokümantalist içeriği görsellerle zenginleştirilmiş; bu suretle eserin yoğun akademik bilgisini ve derin kronolojik hâkimiyetini önemli ölçüde yansıtmıştır. Esere Balkanlardaki Türk edebiyatının bilançosu vasfını kazandıran da özellikle bu görsel, istatistiksel ve sayısal unsurlar ve bunların tablolarla zenginleştirilmiş olmasıdır. Bu husus aynı zamanda kitabın değerini daha da arttırmakta; anlaşılır kılmaktadır. İlgili her bölümde ayrı ayrı hazırlanan grafik ve haritalarda 10 ülke (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Macaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Yunanistan) çerçevesinde şehirlere ve yüzyıllara göre yazar/şair sayısı belirtilmiştir. Bu kapsamda Balkanlarda Türk edebiyatının şair ve yazar kadrosunu rakamlarla ifade etmek gerekirse şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır: Balkanlarda Türk edebiyatı kapsamında en fazla

şair ve yazar Yunanistan'da tespit edilmiştir. Balkanlardaki şair ve yazarlar Yunanistan'da 729, Bulgaristan'da 368, Makedonya'da 231, Bosna-Hersek'te 204, Sırbistan'da 114, Kosova'da 104, Arnavutluk'ta 72, Romanya'da 53, Macaristan'da 14 ve Karadağ'da 5 kişi olarak belirlenmiştir (s. 42-51). *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi-Başlangıcından Günümüze Kadar-* isimli çalışma, Balkanlarda Türklere ait edebiyatın mahiyeti hakkında bilgi vermesinin yanında disiplinlerarası yaklaşımlara da imkân verecek ölçüde bir akademik bilgi sunmaktadır. Bu çalışmanın içeriğinde Balkanlarda gelişen Türk edebiyatının yanında Türk mimarisi, basın-yayın faaliyetleri, tarihi, kimliği, meslek grupları, yer adları, coğrafyası, kültürü, dili ve dinine dair birçok motifi bulmak mümkündür. Bu unsurlar, yukarıda bahsedilen ülke ve şehir alt başlıklarında verilen zengin bilgilerden hareketle farklı bakış açıları tarafından analiz edilebilmektedir. Sadece edebiyat araştırmacıları değil Balkanlarda Türk kültürüne ilgi duyan, Türk kültürü üzerinde araştırmalar yapacak olan çok sayıda araştırmacıyı Balkanlarda şehir şehir dolaştıran ve bu şehirlerdeki Türk edebiyatının ilk örneklerinden son örneklerine kadar varlığını belgeleyen bu eser adeta başucu kaynağı niteliğinde hazırlanmıştır. Bu eser, kendisi de Balkan kökenli olan müelliflerin bir ömür Balkanlarda Türk kültürünü etüt ederken harcadıkları mesainin somut bir vesikasıdır. Eser, dün ve bugün Balkanlarda varlık gösteren Türkçenin ve Türk edebiyatının tarihe not düşülerek geleceğe bırakılan mirasının bir numunesidir. Kitap yazarı Mustafa İsen'in öncelikle Sırbistan-Belgrad Türkoloji bölümündeki mesai yılları ve sonrasında Balkanlarla hiç kopmayan bağı, uzun yıllar içerisinde Balkanlardaki birçok STK temsilcisi ile irtibatı ve Balkanlardaki yerel Türk edebiyatı temsilcileri ile olan sıkı iş birlikleri kitap müelliflerinin alana hâkimiyetini kat ve kat arttıran hususlar olarak dikkati çekmektedir. Aynı zamanda yine müelliflerin Türk kültürüne kazandırdıkları *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)* projesinde birçok bilim insanının Balkanlardan çok sayıda şahsiyeti literatüre kazandırmış olmaları ve bu kolektif birikimin esere önemli oranda yansıtılmış olması TEİS'in de ne denli büyük ve yerinde bir proje olduğunu ve birçok bilimsel esere ne şekilde kaynaklık edebileceğini göstermiş olması bakımından kıymetlidir. Mustafa İsen aynı zamanda Türkiye'de Balkanlarda Türk dili ve edebiyatı araştırmaları alanında ilk ve tek ihtisas dergisi olan *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları'nın (BALTED)* bilim ve danışma kurulu üyelerindedir. Hâsılı, *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi- Başlangıcından Günümüze Kadar-* adlı eser, “kökü mazide olan âti” baba-kızın Balkan sevdasının en güzide tezahürüdür.

Kaynakça

İsen, M., Durmuş, T. (2023). *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi-Başlangıcından Günümüze Kadar-*. İstanbul: Türkiye Maarif Vakfı Tiran New York Üniversitesi.

İnternet Kaynağı:

URL-1: [Erişim tarihi: 16.01.2024] (<https://teis.yesevi.edu.tr/>)

Etik, Beyan ve Açıklamalar:

1. Bu makalenin yazarı/yazarları, etik kurul iznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu makalenin yazarı/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu makalenin yazarı/yazarları, kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.